

UDC 811.163.41'367(082)(049.32)

UDC 811.163.41'373(082)(049.32)

ORCID: 0000-0003-0881-8053

Рајна Драгићевић (прир.). *Будућносћ српске описне лексикографије*.
Београд: Филолошки факултет, 2025, 325 стр.

Колективна монографија под насловом *Будућносћ српске описне лексикографије*, коју је приредила Рајна Драгићевић, објављена је 2025. године у едицији *Монографије – језик* Филолошког факултета Универзитета у Београду. Књига окупља 18 истраживања лексикографске проблематике, проистеклих из докторских дисертација, израђених под менторством проф. др Рајне Драгићевић. Посебан део поменутих дисертација представља сегмент о рефлектовању истраживане лексиколошке тематике на лексикографски план. У овој су књизи издвојени управо ти делови, који су уједначено и систематично устројени, те су својом садржином и формом органски повезани и на тај начин методолошки чврсто увезани у готово једну целину. Посебно је значајно то што је штампана књига доступна и електронски,¹ чиме је корисницима олакшан приступ овој публикацији, којом се српска теоријска лексикографија уводи у савремене светске токове и помера границе традиционалних учења.

Након *Садржаја* следи *Предговор* Рајне Драгићевић (стр. 7–8), у којем се наговештава основни циљ монографије, потреба за таквим профилом књиге, те теме и закључци истраживања у њој. На самом почетку исказана је поштовања књиге једној од наших најистакнутијих посленица и научница на пољу лексикологије и лексикографије – проф. др Даринки Гортан Премк, да би се закључило да су сва истраживања у књизи „повезана везивним ткивом једне школе мишљења о семантици језичких јединица коју је утемељила проф. др Даринка Гортан Премк”. Потврда за овакву тврдњу јесте чињеница да међу 300 цитираних радова у збиру више од десетине (35) чине управо професоркине књиге и истраживања. Како је Р. Драгићевић отворила монографију, тако ју је и заокружила, завршивши је *Прилогом* – Излагање на представљању зборника *Пућевима речи*, у част проф. Даринки Гортан Премк (стр. 307–310), поводом њеног осамдесетог рођендана, објављеног у издању Филолошког факултета у Београду 2017. године. Као саставни део научне апаратуре монографије на крају су дати индекси: *Индекс имена* (стр. 311–314), *Индекс кључних појмова* (стр. 315–320) и *Индекс аутора* (стр. 321–325), који служе и као референтни апарат за даља истраживања.

Уједначеност структуре приложених истраживања подразумева да свако од њих из угла своје теме на почетку сагледава актуелно стање у домаћим описним речницима – *Речник српскохрватскога народног и књижевног језика*

¹ На сајту Филолошког факултета, у одељку Монографије – Језик: <https://www.fil.bg.ac.rs/sr/biblioteke-i-izdavastvo/izdavacka-delatnost/monografije-jezik>

(РСАНУ), шестотомни *Речник српскохрватскога језика* Матице српске (РМС) и једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске (РСЈ), што као резултат даје пресек стања у погледу микроструктуре, тј. уређености речничког чланка, доследности у дефинисању, празнина, квалификатора, хијерархизације значења, те свих елемената полисемантичке структуре и семантичких трансформација. Следи преглед истраживане проблематике у страним једнојезичким и/или двојезичким, штампаним или електронским речницима, пре свега у свету славистичке лексикографије, као и других – енглеске, немачке, француске, италијанске итд. (у зависности од теме и доступности података у речницима). Осим речничке грађе, коришћени су и електронски корпуси, базе података, претраживачи, с циљем сагледавања актуелног стања испитиваног феномена. Синтеза се даје на крају као критички осврт на забележено стање у домаћим и страним речницима, из чега се изводе закључци и дају предлози за боље устројство речничког чланка, пре свега у погледу доследности. Овако организовани радови и њихови резултати својеврстан су одговор на констатацију нашег врсног лексикографа проф. др Д. Гортан Премк, а коју као мото књиге наводи Р. Драгићевић: „Лексикографска решења претходе нашим теоријским знањима, те узрок лексикографским несналажењима треба пре тражити у спорости наших теоријских сазнања него у лексикографској невичности” (Гортан Премк 2004: 67). Тако се овом монографијом прави природан заокрет – од лексикографске теорије ка пракси, да би се ова синергија даље вратила на узајамно подупирање.

Истраживања (или овде поглавља) могу се груписати према обрађиваној проблематици, из угла обраде у речницима, на следеће целине: (а) *йарадиџмајски и синџајмајски лексички односи* – антонимија, паронимија, фразеологија (као и синонимија, хиперонимија, холонимија у контексту истраживања; нпр. синоними као сегмент дефиниције значења и сл.); (б) *семантичка и њворбена обележја лексичких јединица* – вишезначност, апстрактност, збирност, партитивност, емоционалност; префикси, више префикса; (в) *раслојавање лексикона*: експресивна лексика, пејоративи, фразеологизми; застарела лексика, застарели фразеологизми; лексема *крсиј*; (г) *йемајске лексичко-семантичке групе* – кулинарство, превозна средства, животиње, боје. Надаље ће се предочити кратак преглед закључака аутора радова оним редоследом који је дат у *Сагржају*.

Весна Николић у испитивању *Обрада љаронима у ојисним речницима српског језика* (стр. 9–26) креће пажњу на то да је овај комплексни парадигматски однос „потпуно лексикографски маргинализован” (стр. 20), што се може утврдити прегледом апсолутно неуједначених квалификатора и ознака (*в.*, *исџ.*, *=*, *син.* итд.), те предлаже да се уведе скраћеница *йар.* или доследно *уј.* или *исџ.* (ауторка разликује парониме и њихове прелазне варијанте – паросинонимијске или синопаронимијске везе). Друго важно опажање В. Николић тиче се домена употребе, тј. потребе да се пароними контекстуализују, нпр.: *извршитељ (обично судских одлука, йресуда, решења и сл.)* : *извршилац (обично каквог йосла, злочина, кривичног дела и сл.)*.

Милена Јакић Шимшић ауторка је студије под насловом *Обрада аниџонима у ојисним речницима савременог српског језика* (стр. 27–40). Након подробне анализе антонима у другим речницима, ауторка закључује да би

антоними у будућем описном речнику српског језика требало да добију формалну ознаку – *лексички, љави, конјексиуални* антоним, што би олакшало претрагу, нарочито у електронској форми речника. Осим тога, ауторка уочава да би антонимске варијанте требало наводити према степену употребљивости (нпр. *лењ* – вредан, марљив, радан).

Ана Миленковић обавила је истраживање под насловом *Обрада емоционалних глагола у описним речницима савременог српског језика* (стр. 41–56). Ауторка закључује да су лексикографске дефиниције емоционалних глагола у РМС и РСАНУ описне и да садрже обавезне елементе – каузатор или носилац емоције, трајање и интензитет емоције, интенција, усмереност, експресија итд. Увидом у друге речнике, предлаже три метадефиниције – емоционално-*пасивних*, емоционално-*активних* и емоционално-*експресивних* глагола (нпр. *волећи* значи *осећаћи* љубав; *љацићи* значи *изазиваћи* у коме страх; *јадаћи се* значи *осећаћи* и *испољавати* тугу и бол).

Вања Миљковић у раду *Обрада глаголских префикса у описним речницима српског језика* (стр. 57–78), након спроведене детаљне анализе, уочава изразиту неуједначеност и у количини и у типу информација у вези с обрадом префикса у речницима, као и у самој структури чланка. Предлаже да се метајезик дефиниције детаљно разради (а све у складу с когнитивистичким полазиштем). То најпре подразумева да се у дефиницији префикса не користи да он *значи* или *означава*, него да се формулише: „(префикс који) код префиксалних глагола показује да ситуација коју префиксал означава представља”¹ (стр. 72). Аутор предлаже да се уведу прелазни нивои сегментације, различито означени (римски број – *први ниво сегментације* – творбени подсистем; арапски број – *други ниво сегментације* – хиперонимска значења префикса; слово – *подзначења, конкретизација кроз глаголске групе*), што је илустровао предлогом обраде префикса у-

Милица Стојановић приложила је рад под насловом *Обрада глагола са више префикса у описним речницима савременог српског језика* (стр. 79–92), у којем долази до следећих закључака: (а) код двоструко префиксираних глагола као најпогодније показале су се аналитичке дефиниције (творбена парафраза и садржај глагола без префикса којој се додаје информација за прецизирање глагола); (б) елементи структуре ових глагола у дефиницији се могу исказати прилозима или другим средствима с прилошким значењем: „много/често, дуго, поново”, „мало”, „делимично”; „до сита / до миле воље”, „кратко времена”, а временске или квантитативне компоненте значења могу се исказати и глаголима „почети”, „завршити”, „задовољити се / издовољити се вршећи радњу”; (в) код глагола са више актаната, нпр. *поизразболевати се, поизумираћи, поискаћи* примереније је као граматичку информацију наводити 1. л. мн., што излази из класичне идентификације глагола, али семантичко-синтаксички критеријум овде је ограничење за уобичајено навођење 1. л. јд.

Бојана Тодић Санковић у студији *Обрада њартикуларизација садржавачког типа у описним речницима српског језика* (стр. 93–108) у којем упоређује дефинисање изабраних тзв. лексема-садржавача (нпр. *бокал, кушија, чаща* и сл.) и њихово позиционирање у речничком чланку у описним реч-

¹ Истицање подвлачењем – аутор (В. Миљковић).

ницима српског језика са стањем у речницима руског и енглеског језика – да ли је доследно спроведен поступак навођења ових примера са значењем *количина нечега што сјаје у њу (шакву) њосуду* – одмах из предметног значења, одвојено тачком и запетом. Закључује да се овакве лексеме не обрађују уједначено у речницима српског језика, за разлику од руских и енглеских речника. Ауторка предлаже да се озбиљније анализирају овакви примери синтагми са партикуларизаторима садржавачима јер ће семантичка позиција условити разлике у значењима током обраде.

Наташа Миланов у истраживању насловљеном *Обрада вищезначних лексема у описним речницима савременог српског језика* (стр. 109–124) обрађује лексикографски аспект једног од кључних лексичких својстава – способност да се реализује у више значења (метафором, метонимијом, синегдохом, платисемијом), на примерима лексема *глава, ошворити (се), велик*. Након прегледа стања у домаћим и страним речницима – руски, бугарски, енглески, долази до закључка да је врло тешко установити системско правило за овако комплексну појаву. Поред јасних и описаних правила бележења сегментованих значења постоји знатан број случајева код којих је врло изражена разумењеност значења (нпр. глаголи и категорија валентности). Ауторка скреће пажњу и на важност фреквенције употребе реализованог значења и повезаности значења с прототипом приликом уједначавања бележења постојећих семантичких реализација. Важно је и њено следеће запажање: „*Дијалектација речника* и примера употребе умногоме ће убрзати и олакшати овај посао. Будућа лексикографска пракса *може се несмешано ослањати на раније усвојена добра решења [...]*” (стр. 121; курзив Ј. Д.).

Јована Јовановић у раду *Обрада њејоратива којима се именује човек у описним речницима српског језика* (стр. 125–142) бави се конотативном компонентом значења лексема из тематске групе човек и посматра како се бележи негативна конотација, која може бити погрдна, презрива, подругљива или иронична. Врло флуидна категорија експресивности подложна је субјективној процени при одређењу оваквих значења и бележи се, како ауторка наводи, различитим квалификаторима – *њеј.*, *њојрг.*, *њрезр.*, *њогр.* и *ир.*, као и *њеј.*, при чему се овај потоњи неретко бележи уз семантичке реализације добијене метафором (нпр.: *вештица, тамаг, љуска, Јуда* итд.). За уједначавање обраде овако неухватљивог значења Ј. Јовановић предлаже следеће: (а) *њеј.* треба употребљавати када је погрдно значење производ афиксације; (б) треба да постоји могућност употребе двају квалификатора (нпр. *љумчина* ‘ауџм. и *њеј.* или *лауд.* од глумац’); (в) пејоративност настала као резултат метафоричких и метонимијских трансформација бележити квалификатором *њојрг.* или *њрезр.*; (г) сведено – довољно је примењивати два квалификатора – *њеј.* – за маркирање погрдног значења које је производ афиксације и *њојрг.* – за маркирање погрдног значења које проистиче из семантичке деривације.

Драгана Цвијовић у истраживању *Лексикографска обрада збирних именица у описним речницима савременог српског језика* (стр. 125–142) запажа да је у речницима српског језика категорија збирности углавном доследно обрађена. Уочава спорадичне недоследност при употреби квалификатора зб. и упозорава на то да треба пажљивије приступати обради оваквих именица. Препоручује употребу квалификација *sing. tant.* или *само у јг.* код именица на *-ag* и *-je*.

Ана Петровић Дакић спровела је испитивање апстрактних именица у речницима под насловом *Обрада ајсџиракџијних именица у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 143–156) у којем закључује да су дефиниције у домаћим речницима дате исцрпно, покривена су значења којима би се задовољиле потребе просечног образованог читаоца. Предлаже да се у перспективи, у дигитализованој грађи, користе и резултати асоцијативних тестова, који би олакшали претрагу.

Слободан Новокмет у својој студији *Обрада назива животиња у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 157–170) анализира лексикографску обраду назива животиња, који припадају и терминосистему и општем лексичком фонду. Аутор посматра методолошке принципе обраде у домаћим и страним речницима (енглеског, руског, словеначког, бугарског и пољског језика). Примећује, најпре, да ови називи у домаћим описним речницима имају терминолошку вредност – *зоол.* или *биол.* Даље, секундарна значења није лако распоредити јер носе и културолошку компоненту значења, тј. постоје семе колективне експресије (нпр. *јуска*). Након увида у речнике страних језика, С. Новокмет закључује да се прототипични представник врсте наводи као примарно, а терминолошко значење као секундарно. Скреће пажњу на то да би овај принцип требало поштовати и доследно спровести у будућим речницима, јер бележи случајеве у постојећим домаћим речницима код којих се не примењује овај принцип (нпр. различито су обрађене лексеме *коза* и *коњ* у РСАНУ).

Милан Ивановић има рад под насловом *Обрада назива превозних средстава у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 171–184), прецизније – назива возила, пловила и летелица. Образац који запажа у домаћим и страним речницима исти је – у питању су хипонимијске дефиниције, сачињене од хиперонима и разликовних семантичких обележја. Попис хипонима и прикључених обележја, уочава аутор, ни у једном анализираном речнику није идеалан. Надаље наглашава да и не може бити јединствен попис наведених елемената, постоји само њихов инвентар, а избор је условљен ванјезичким факторима. Аутор на крају истраживања нуди модел лексикографске обраде именице *воз*.

Данијела Радоњић прилаже истраживање под насловом *Обрада кулинарске лексике у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 203–218), који је следећи у низу анализе обраде једне лексичко-семантичке групе. Слично аутору С. Новокмету, који се бавио називима животиња обрађених у речницима, и Д. Радоњић утврђује да називи из домена кулинарства имају обележја термина и апелатива и, у том смислу, постоји извесна недоследност у обради, како у домаћим, тако и у страним речницима (енглески и француски језик). Констатује да се ова лексика дефинише описно, упућивачки или комбиновано (описно и синонимима), те да се квалификатор *кув.* налази махом уз називе јела. Утврђује, такође, изостанак новијих позајмљеница којима се именује јело (нпр. *јасџачо*, *јвакамоле*, *бузара*, *кускус*, *јене*, *риџајони*, *суфле*, *хумус*, *чили*, *суџи*). Међу важне смернице за побољшање обраде ове лексике ауторка наводи: навођење правилног облика броја именице (*ђуфџа* : *ђуфџе*); бележење правилне етимологије; коришћење ширег дијапазона извора.

Мирјана Илић написала је рад под насловом *Обрада хромајске лексике у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 219–236), у којем по-

сматра називе за боје у речницима српског, енглеског, француског и италијанског језика. Правило је, како наводи ауторка, да је ова лексика у речнику устројена „по принципу скупа семантичких микропоља, где се у улози хиперонима микропоља налази нека основна боја (*бела, црвена, љава, љубичаста...*), а у улози хипонима и кохипонима налазе се нијансе (*млечна, бисерна, боја беле кафе...; бордо, ђимизна, рујна...*)” (стр. 222) и закључује да „у речницима српског језика постоји прилична уједначеност у лексикографској обради и то све у духу београдске лексикографске школе” (стр. 224). У дефиницијама важну улогу има прототип, тј. когнитивна фокална тачка (реалија из природе), што културолошки, али и субјективно, не мора бити усклађено, што потврђују и речничке дефиниције. М. Илић уочава и немали број нових назива за нијансе, нестабилних у погледу укорееености у лексички систем српског језика, али нужних за савременог корисника. У том смислу, ауторка даје предлог да се називи за нијансе наводе уз основну боју (нпр. *наранџасиј, -сија, -сијо*; нијансе: *боја брескве, боја кајсије* итд.).

Ружица Левушкина у истраживању *Обрада лексеме крст у описним речницима савременог српског језика* (стр. 237–252) анализира лексикографску обраду лексеме *крст* и пореди је с речничким чланцима лексема *кресит* и *cross, croix* и *крџит*. Лексема *крст* има веома богату полисемантичку структуре (15 семантичких реализација и 38 значења у РСАНУ) и културолошки је маркирана. Ауторкини закључци односе се на следеће: хијерархизација значења у речничком чланку; квалификаторе *рл.* и *хришћ.*; богатију илустрацију значења примерима; увођење нових колокација (уз *часни крст* и *најрсни* ~, *врајни* ~, *водични* ~, *водичарски* ~ итд.), као и паремиолошких израза (нпр. *бити у крсту* – ‘бити хришћанин’; *као у златан крст* – ‘прецизно, апсолутно’; *крст ми ђоје* – ‘много ме секира’ или ‘досадио ми је, дозлогрдио ми је’ итд.).

Ивана Маринковић-Мандић у раду *Обрада засијареле лексике у описним речницима српског језика* (стр. 253–268) анализира лексику с квалификаторима *засиј.*, *исиј.* и *арх.* (али и *цсл.*, *рсл.*, *ssl.*, *сијкњ.*) и указује на добра решења, али и на недоследности обраде застареле лексике, те даје смернице за уједначавање њене речничке обраде. Посебну пажњу поклања анализи понародњених облика (*благодарење*) и славенизама (*благодареније*), те двострукој квалификацији лексема – *арх.* и *засиј.*, односно *засиј.* и *исиј.*, што би требало избацити из праксе, уједначити тако да *сијкњ.* квалификују славенизме и славеносрбизме, а *засиј.* да буде резервисано за понародњене облике у пасивном фонду.

Биљана Никић испитивала је речничку обраду фразеологизама и за ову монографију написала је рад под насловом *Обрада фразеологизама у описним речницима савременог српског језика* (стр. 269–290). Анализу спроводи у три општа речника – РМС, РСЈ и РСАНУ, два фразеолошка речника – Јосипа Матешића (*Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика*) и Ђорђа Оташевића (*Фразеолошки речник српског језика*), у једнојезичким речницима енглеског и руског језика, као и у двојезичким фразеолошким речницима. Предмет истраживања јесте обрада лексема с богатом фразеологијом – лексеме *око* и *љава*. Ауторка уочава неуједначеност код коришћења квалификатора и навођења варијаната фразеологизма, а као посебан проблем идентификује то што већина речника (осим тезауруса) углавном не наводи примере употребе

бе фразеологизама. Ово се показало као проблем неизворним, али и изворним говорницима српског језика. „Сви ови проблеми, као и појава нових фразеологизама, могу се решити састављањем електронских речника, који би били отворени за измене и допуне” (стр. 269) – констатује ауторка.

Маријана Ђукић у истраживању *Обрада застарелих фразеологизама у описним речницима савременог српског језика* (стр. 269–290) анализира дефиниције (синонимске, описне, комбиноване и упућивачке), квалификаторе, примере застарелих фразеологизама у домаћим описним речницима и у општим и фразеолошким речницима пољског, руског и бугарског језика, с циљем да утврди степен уједначености њихове обраде. Закључује следеће: застаревају они фразеологизми у чијој се структури налази компонента која је у самосталној употреби застарела (нпр. *не вреди ни трошца*; *исује као амалин*); постоји пак и група фразеологизама који су у активној употреби иако имају компоненту која је у самосталној употреби застарела (нпр. *дошерајши (цара) до дувара*; *очишћати некоме буквицу* и сл.).

Монографија *Будућност српске описне лексикографије* богата је и вредна збирка истраживања готово свих аспеката који се тичу речничке микроструктуре. Сва истраживања заснована су на релевантној и рецентној литератури (у збиру је заступљено преко 300 референци), али и на изворима који излазе из оквира српске лексикографије – речници других словенских језика, као и других светских језика, електронски корпуси, велике базе података и други доступни претраживи релевантни извори. Овом се монографијом преошћује велики јаз између невеликог броја појединачних истраживања наших истакнутих лексикографа, с једне стране, и савремених лексикографских токова, који су усклађени и са савременим лингвистичким учењима и са технолошким развојем, с друге стране. На тај начин, монографија *Будућност српске описне лексикографије* постаће чврст теоријски темељ за даљи рад на српским речницима. Осим тога, сазнања изнета у овој књизи могу послужити и као уџбеник за будуће студенте србистике, из којег се може научити много више од онога како се традиционално схвата лексикографија. И, коначно, теоријским решењима која су овде понуђена, осим саме праксе, у добити су и будући корисници, били они језички стручњаци или не. Зато ова књига представља једно од темељних дела наше теоријске лексикографије, али и шире – науке о језику, речничке и опште културе.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Јасмина Дражић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jasmina@ff.uns.ac.rs